

Crna Gora
Ministarstvo turizma

PREDLOG

**IZVJEŠTAJ
O SPROVOĐENJU AKCIONOG PLANA ZA 2024. GODINU
PROGRAM RAZVOJA RURALNOG TURIZMA CRNE GORE 2023 – 2025. GODINE
S AKCIONIM PLANOM**

Podgorica, jun 2025. godina

Sadržaj:

I UVODNI REZIME	3
II - INFORMACIJA O NAPRETKU U POSTIZANJU OPERATIVNIH CILJEVA	5
III - TABELA ZA IZVJEŠTAVANJE PO AKTIVNOSTIMA	16
IV Preporuke za naredni period sprovođenja strateškog dokumenta	29

I UVODNI REZIME

Razvoj turističkog proizvoda zasniva se na principima i ciljevima održivog razvoja kako bi se obezbijedila kvalitetna i raznovrsna turistička ponuda i u krajnjem, poboljšala konkurentnost turističke destinacije. U tom smislu, posebna pažnja posvećuje se diverzifikaciji turističke ponude u okviru koje razvoj ruralnog turizma ima važnu ulogu. Značaj razvoja ruralnog turističkog proizvoda ogleda se i u činjenici da doprinosi smanjenju nezaposlenosti i oživljavanju sela, s jedne strane, dok s druge strane stvara uslove za zadovoljavanje potreba sve većeg broja turista koji pronalaze mir i zadovoljstvo u prirodi, zdravom načinu života, tradicionalnoj kuhinji, gostoprimstvu seoskih domaćinstava, kao i očuvanim običajima i tradiciji. Takođe, razvojem ovog vida turističke ponude doprinosi se smanjenju migratornih kretanja „selo grad“ tj. „starenju sela“ i regionalnom razvojnom disbalansu.

U skladu sa Metodologijom razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata pripremljen je Izvještaj o sprovođenju Akcionog plana za 2024. godinu Programa razvoja ruralnog turizma Crne Gore 2023 – 2025. godine s Akcionim planom, kojim se daje osvrt na rezultate aktivnosti iz prethodne godine, kao i stepen ispunjenosti operativnih ciljeva.

Kratki prikaz izvještaja o realizaciji Akcionog plana za 2024. godinu

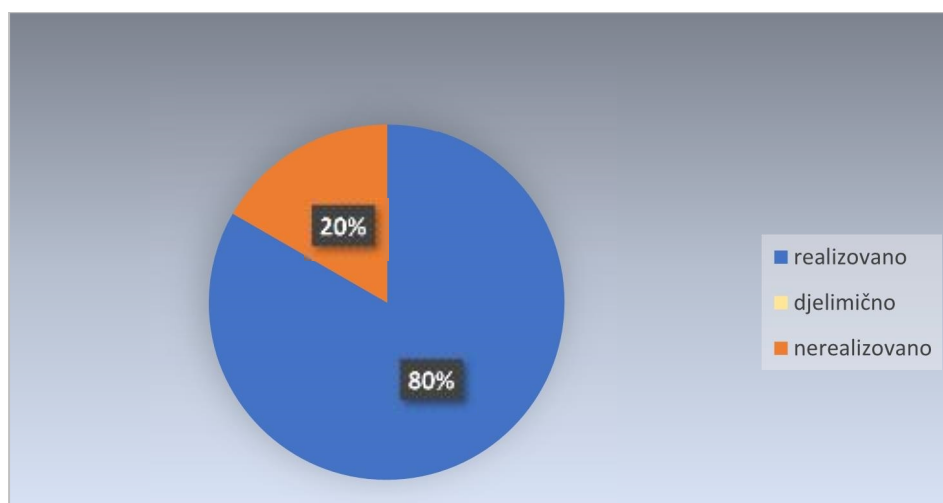
Akcioni plan za 2024. godinu obuhvata šest operativnih ciljeva sa definisanim indikatorima učinka. Operativni ciljevi sadrže ukupno 12 aktivnosti, zatim indikatore rezultata, kao i definisane rokove i nosioce (sa partnerima) koji su nadležni za njihovu realizaciju.

Analiza prikupljenih informacija ukazuje da je Akcioni plan za 2024. godinu realizovan 80% od čega (10 aktivnosti) potpuno, i dvije aktivnosti odnosno 20% nisu realizovane.

Ukupna planirana sredstva, iz nacionalnog budžeta, za realizaciju aktivnosti iz Akcionog plana iznosila su 157,000€, dok su realizovana sredstva iznosila 138.141,97€.

Dinamika realizacije definisanih aktivnosti je uglavnom zadovoljavajuća. Do kašnjenja ili prolongiranja je došlo usljed reorganizacije državne uprave u 2024. godini, koje su usporile određene procese.

AKCIONI PLAN ZA 2024. GODINU

Prikaz 1 – Pregled statusa realizacije aktivnosti iz AP u cjelosti (u %)

Najvažniji ostvareni rezultati Akcionog plana za 2024. godinu ostvareni su kroz realizaciju aktivnosti kroz operativne ciljeve i odnose se na: Povećanje broja domaćinstava koja se bave ruralnim turizmom; Povećanje broja domaćinstava koja evidentiraju promet putem fiskalnog servisa; Povećanje broja mladih nosilaca / nositeljki koji se bave ruralnim turizmom; Povećanje broja domaćinstava koja su dobila finansijsku podršku i ažuriranje i unapređenje aplikacije i internet stranice za ruralni turizam.

Izazovi koji su već prepoznati u prethodnom periodu u realizaciji Akcionog plana Programa razvoja ruralnog turizma Crne Gore 2023-2025. godine, odnose se i na 2024. godinu, uz činjenicu da se iz godine u godinu mogu konstatovati određeni pozitivni pomaci. U izazove i dalje ubrajamo nedovoljnu informisanost ciljne javnosti o programima podrške, zatim savjetodavnoj podršci prilikom pripreme dokumentacije za apliciranje. Kada su u pitanju obaveze pružalaca usluga, može se konstatovati da veliki broj domaćinstava ne posluje u skladu sa zakonom, posebnu u dijelu evidentiranja prometa putem fiskalnog servisa. Zatim, nedovoljna promocija, nedovoljno sredstava za promotivne kampanje i nedovoljna informisanost pružalaca usluga o mogućim načinima i benefitima promocije. Kod izazova, takođe, treba navesti udruživanje seoskih domaćinstava, gdje je akcenat na činjenici da je upitno da li pružaoci usluga prepoznaju značaj udruživanja za svoje poslovanje.

U cilju dostizanja još boljih rezultata, veoma važno je raditi na boljem informisanju javnosti kad se raspišu javni pozivi za podršku, između ostalog kroz organizovanje okruglih stolova i radionica za pružanje savjetodavne pomoći. U pogledu fiskalizacije, preporuka je da se razmotri mogućnost izmjena i dopuna Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga.

U cilju bolje promocije potrebno je obezbijediti veća finansijska sredstva i organizovati ciljane kampanje, dok je za udruživanje potrebno u saradnji sa lokalnim samoupravama i LTO-ima organizovati radionice na kojima bi se seoska domaćinstva informisala o mogućnostima i prednostima udruživanja.

Aktivnosti Ministarstva turizma u 2024. godini:

- ✓ Kroz Program podsticajnih mjera za 2024. godinu i Mjeru II - Unapređenje ponude i podizanje kvaliteta usluga u ruralnom turizmu podržana su 32 seoska domaćinstva u ukupnim iznosu od 100.000€.
- ✓ Realizovan nagradni konkurs za registrovana seoska domaćinstva, kroz kampanju „Ruralno, održivo, domaćinski!“ i to u četiri kategorije:
- ✓ „Najbolje seosko domaćinstvo“
- ✓ „Najbolje seosko domaćinstvo na katunu“, 1 žena je dobila nagradu.
- ✓ „Najbolja seoska domaćica“, 3 žene su su dobile nagradu.
- ✓ „Najbolji mladi seoski domaćin“/„Najbolja mlada seoska domaćica“.

Ukupni nagradni fond iznosio je 15.000€.

- ✓ Ažurirana je i unaprijeđena aplikacija za seoska domaćinstva **Montenegro Village Explorer**, koja obuhvata sva registrovana seoska domaćinstva u Crnoj Gori i njihovu ponudu, uz mogućnost rezervacije smještaja, takođe, izrađen je i QR kod za domaćinstva, kao i nadogradnja vebajta „Montenegro Village Explorer“;
- ✓ U cilju dobijanja neophodnih informacija za potrebe analiziranja postojećeg stanja i unapređenja ponude u seoskim domaćinstvima, **Ministarstvo je sprovelo anketu** pružalaca usluga u seoskim domaćinstvima uz podršku lokalnih turističkih organizacija.

II - INFORMACIJA O NAPRETKU U POSTIZANJU OPERATIVNIH CILJEVA

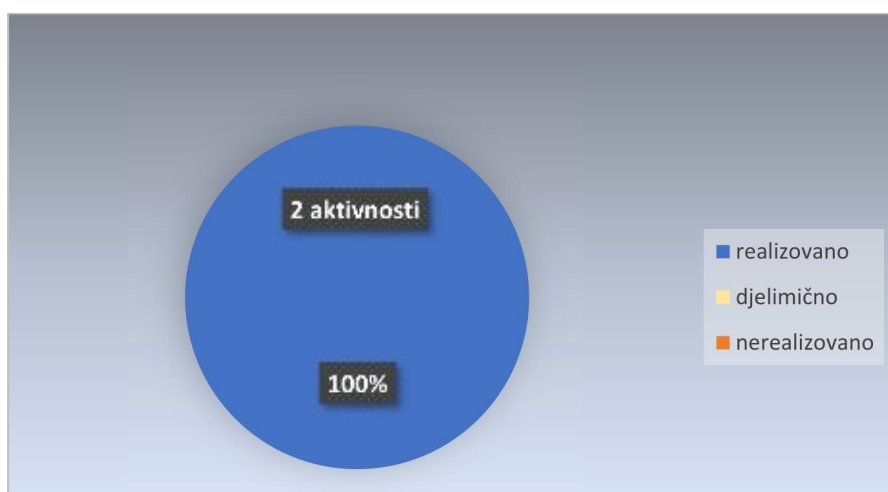
Ciljevi razvoja ruralnog turizma definisani su kroz set operativnih ciljeva, mjera i aktivnosti koje iz njih proizilaze. Program razvoja ruralnog turizma polazi od opredjeljenja da segment ruralnog turizma treba posmatrati kao značajan potencijal za razvoj lokalnih zajednica i područja posebno u centralnom i sjevernom regionu Crne Gore kroz aktivno učešće različitih subjekata, ali i kroz razvoj preduzetništva u ovoj oblasti uz jasno definisan sistem razvoja i podsticaja na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, čime se postiže jedan od ciljeva Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine, a koji se odnosi na ravnomjeran regionalan razvoj.

OPERATIVNI CILJ 1 - Prilagođavanje nacionalnog zakonodavstva							
Indikatori učinka	Početna vrijednost 2023	Prelazna vrijednost 2024	Ostvarena vrijednost 2024	Trend	Ciljna vrijednost 2025	Obrazloženje /izazov/ rizik	Aktivnosti na ublažavanju negativnih efekata izazova / rizika
Broj domaćinstava koja se bave ruralnim turizmom	270	290	327 ¹		310	Kao izazovi / rizici prepoznaju se neinformisanost o mjerama podrške, uslovima za registraciju i obavezama poslovanja seoskih domaćinstava.	U cilju dostizanja još boljih rezultata, veoma važno raditi na pojačanom informisanju javnosti kad se raspišu javni pozivi, između ostalog kroz organizovanje okruglih stolova i radionica za pružanje savjetodavne pomoći posebno u dijelu oko registracije i obaveza seoskih domaćinstava.
Broj fiskalizovanih seoskih domaćinstava	35	40	70 ²		50	Izazov: Uvođenje adekvatnog modela oporezivanja poslovanja seoskih domaćinstava (npr. paušalno oporezivanje).	U pogledu fiskalizacije, preporuka je da se razmotri mogućnost izmjena i dopuna Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga, u kontekstu uvođenja paušalnog oporezivanja seoskih domaćinstava

¹ MT, Centralni turistički registar

² Agencija „Oblak“, poslovni sistem (interna informacija)

U okviru Operativnog cilja 1, indikator učinka se ogleda u povećanju broja domaćinstava koja se bave ruralnim turizmom i povećanju broja domaćinstava koja evidentiraju promet putem fiskalnog servisa. Imajući u vidu da su ostvarene vrijednosti oba indikatora znatno premašene od prvobitne projekcije u Akcionom planu, to bi mogla biti preporuka za ambicioznije planiranje indikatora u narednom ciklusu planiranja politika u oblasti razvoja ruralnog turizma.

Prikaz 2. Pregled statusa realizacije aktivnosti za Operativni cilj 1 (u %)

Takođe, ovim operativnim ciljem **predviđene su dvije aktivnosti**, koje su se odnosile na povećanje broja domaćinstava koja se bave ruralnim turizmom i povećanje broja domaćinstava koja evidentiraju promet putem fiskalnog servisa.

Pojednostavljivanje procedure za izdavanje rješenja o odobrenju za obavljanje ugostiteljske djelatnosti rezultiralo je rastom broja seoskih domaćinstava i u 2024. godini tj. 79 novih seoskih domaćinstava je dobilo odobrenje za rad. Kada je riječ o broju domaćinstava koja evidentiraju promet putem fiskalnog servisa krajem 2024. godine bilo ih je 70.

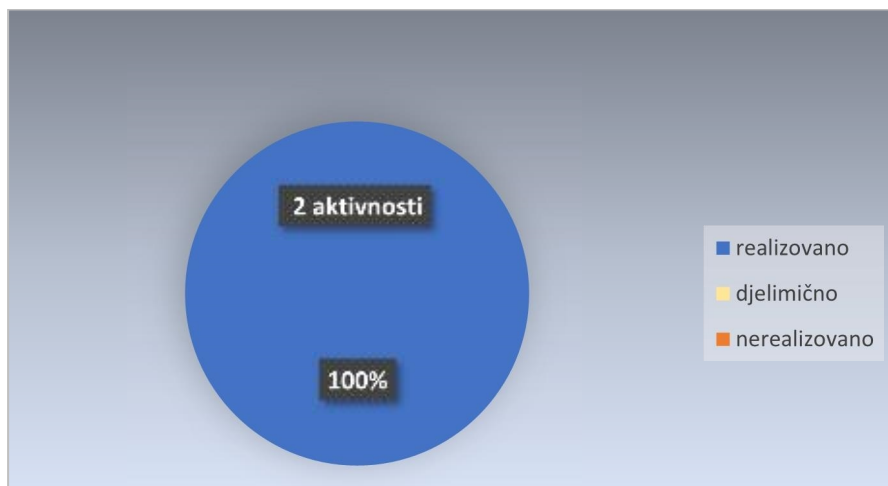
OPERATIVNI CILJ 2- Unapređenje ljudskih resursa							
Indikatori učinka	Početna vrijednost 2023	Prelazna vrijednost 2024	Ostvarena vrijednost 2024	Trend	Ciljna vrijednost 2025	Obrazloženje /izazov/ rizik	Aktivnosti na ublažavanju negativnih efekata izazova / rizika
Broj odobrenih investicija za mlade nosioce / nositeljke (do 40 godina)	11	14	17 ³	↑	16	Glavni izazovi u okviru ovog operativnog cilja su činjenica da su u najvećem procentu nosioci domaćinstva osobe srednje ili starije životne dobi, pa je neophodno stimulirati veće uključivanje mladih, što bi ih	Osmisliti adekvatan model na koji način zadržati mlade na selu.

³ MT, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2024. godinu, usvojila Vlada <https://www.gov.me/dokumenta/1feb9dca-58b4-40bd-9c66-54ab01b91d04>

						moglo zadržati na ruralnom području, tj. privući ih da se vrate i time uticati na smanjenje depopulacije sela.	
Broj domaćinstava koja su prošla određene obuke / kurseve	50	70	70 ⁴		80	Prepoznaje se trend da je sve više vlasnika seoskih domaćinstava u starosnoj strukturi do 40 godina, te da su nekima od njih i odobrena sredstva za investicije u svoja domaćinstva u 2024. godini, kao i da su u određenoj mjeri ispratili i organizovane radionice i edukacije.	U cilju zadržavanja mladih na selu potrebno je definisati mjere za investicije za mlade nosioce i organizovati ciljne radionice / obuke za seoska domaćinstva, u komunikaciji sa drugim važnim institucijama i subjektima iz privatnog sektora, kroz koje će dobiti mogućnost da unaprijede vještine važne za uspješno poslovanje u ovoj oblasti.

Učinak ostvaren u okviru Operativnog cilja 2 posmatran je kroz broj odobrenih investicija za mlade nosioce/nositeljke (do 40 godina) i broj domaćinstava koja su prošla određene obuke / kurseve. Imajući u vidu da su planirane vrijednosti indikatora učinka u izvještajnom periodu premašene, što je dobar pokazatelj o interesovanju mladih vlasnika seoskih domaćinstava da ostanu na selu i bave se ovim vidom turizma, ministarstvo nadležno za poslove turizma zajedno sa ključnim partnerima nastaviće sa podrškom i afirmacijom ovog oblika turizma, što je posebno značajno za ravnomjeran regionalan razvoj i depopulaciju sela. Navedenim se i ujedno ostvaruju ciljevi Strategije regionalnog razvoja Crne Gore za period 2023-2027. godine (Ostvarenje održivog ekonomskog razvoja regiona kroz jačanje ljudskih potencijala i podsticanje zapošljavanja radi poboljšanja kvaliteta života), kao i SDG 2 Nacionalne strategije održivog razvoja CG do 2030. godine (NSOR) - Postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju (s posebnim akcentom na razvoj sjevernog regiona).

⁴ Izvor: Regionalna razvojna agencija Bjelasića, komovi oi Prokletije; Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj u jugoistočnoj Evropi (SWG); Mreža za ruralni razvoj.

Prikaz 3. Pregled statusa realizacije aktivnosti za Operativni cilj 2 (u %)

U okviru ovog operativnog cilja predviđene su dvije aktivnosti koje su realizovane. Aktivnosti su se odnosile na: a) povećanje broja mladih nosilaca / nositeljki koji se bave ruralnim turizmom i na organizovanje edukacija. Kroz Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2024. godinu, odnosno Mjeru II - Unapređenje ponude i podizanje kvaliteta usluga u ruralnom turizmu, od ukupno **32 seoska domaćinstva** odobrena su sredstva tj. investiciona podrška za **13 gazdinstava mladih nosilaca/nositeljki**, i **5 domaćinstava gdje su nositeljke gazdinstva žene**, a sve u cilju podizanja nivoa kvaliteta ponude. Kroz projekat Regionalne razvojne agencije Bjelasica, Komovi i Prokletije četiri gazdinstva mladih nosilaca dobili su sredstva. Druga aktivnost se odnosila na organizovanje edukacija. Ovu aktivnost su realizovale Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije (RRA) (obuke za primjenu Good Travel Seal sertifikata kao sertifikata za odgovorno i održivo poslovanje u turizmu, obuka za GIAHS zaštitu katuna, obuka za turističke vodiče i dr.). Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj u jugoistočnoj Evropi (SWG) organizovala je obuke koje se odnose na razvoj biznisa u ruralnom turizmu uz upotrebu online alata za promociju i prodaju, kao i unapređenje kanala prodaje Booking, Airbnb, Tripadvisor. Mreža za ruralni razvoj je organizovala obuke za žene u ruralnim sredinama sjevera Crne Gore, a tiču se sticanja znanja i vještina kroz digitalnu pismenost. Takođe, organizovali su obuke koje se odnose na digitalnu pismenost i vještine upravljanja domaćinstvima u turizmu, marketingu i prodaji i finansijskom menadžmentu.

OPERATIVNI CILJ 3 - Očuvanje nasleđa, podizanje kvaliteta i kvantiteta turističke ponude							
Indikatori učinka	Početna vrijednost 2023	Prelazna vrijednost 2024	Ostvarena vrijednost 2024	Trend	Ciljna vrijednost 2025	Obrazloženje/izazov/rizik	Aktivnosti na ublažavanju negativnih efekata izazova /rizika
Broj podržanih malih investicija	16	20	32 ⁵	↑	25	/	Neophodno da se obezbijede veća budžetska sredstva i koordiniranim radom sa lokalnim samoupravama radi na transparentnost i javnih poziva.

⁵ MT, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2024. godinu, usvojila Vlada <https://www.gov.me/dokumenta/1feb9dca-58b4-40bd-9c66-54ab01b91d04>

Broj podržanih investicija u objekte tradicionalne arhitekture	1	2	1 ⁶		3	/	Potrebno je obezbijediti veća budžetska sredstva za adaptaciju objekata tradicionalne arhitekture.
Broj podržanih investicija u energetske efikasnosti	2	3	4 ⁷		4	/	/
Broj projekata ruralnog turizma podržanih mjerom 7 IPARD III programa*	0	45	Do sada je ugovoreno 75 projekata		45	Početkom 2025. godine potpisani su Ugovori o podršci za 74 korisnika, čije su investicije trenutno u fazi realizacije	Realizacija ide planiranom dinamikom
Broj projekata obnove ruralne infrastrukture – mali projekti	180	/	/		170	/	Nije raspisan javni poziv ⁸
Broj projekata izgradnje/rekonstrukcije ruralne infrastrukture podržanih mjerom 6 IPARD III programa*	0	/	3		20	Kako Mjera 6 još uvijek nije akreditovana, sa implementacijom iste nije otpočeto	IPARD struktura radi na akreditaciji Mjere 6 ⁹

⁶ MT, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2024. godinu, usvojila Vlada <https://www.gov.me/dokumenta/1feb9dca-58b4-40bd-9c66-54ab01b91d04>

⁷ MT, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2024. godinu, usvojila Vlada <https://www.gov.me/dokumenta/1feb9dca-58b4-40bd-9c66-54ab01b91d04>

⁸ Izvor: Izvještaj o radu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

⁹ Izvor: Izvještaj o radu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Broj projekata kojima je podržano očuvanje starih zanata mjerom 7 IPARD III programa*	0	/	/		25	Podmjera koja se odnosi na finansiranje zanatske radinosti još uvijek nije raspisana kroz javni poziv	Zavisno od implementacije Mjere 7 i raspoloživih sredstava, moguće je raspisivanje javnog poziva u budućem periodu ¹⁰
Broj domaćinstava kojima se dodjeljuje oznaka dodatne ponude**	0	10 ¹¹	3		20	/	Bolja informisanost seoskih domaćinstava o prednostima oznake kvaliteta, kako bi se ista prijavili u većem broju.
Broj novih lokacija za organizovano sakupljanje otpada	0	1	1 ¹²		2	/	Imajući u vidu veliki problem koji se odnosi na divlje deponije, posebno duž magistralnih puteva, neophodno je odrediti što više lokacija za organizovano sakupljanje otpada.

Od ukupno tri aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja, sve tri su realizovane.

Prva potpuno realizovana aktivnost se odnosila na investicionu podršku gazdinstvima, pa su kroz Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2024. godinu, odnosno Mjeru II - Unapređenje ponude i podizanje kvaliteta usluga u ruralnom turizmu podržana 32 domaćinstva, čime je premašena projekcija indikatora, što je pokazatelj velike zainteresovanosti vlasnika seoskih domaćinstava za bavljenjem ovim vidom turizma, ali je i pokazatelj da ministarstva nadležna za poslove turizma i poljoprivrede planiraju veći iznos sredstava za razvoj ruralnog turizma.

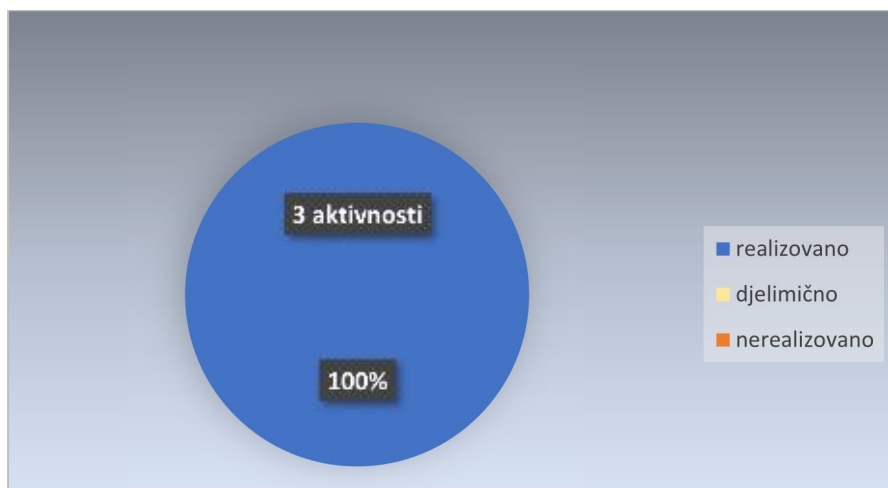
U okviru ovog operativnog cilja druga aktivnost se odnosila na sticanje dodatnih vještina, aktivnost je realizovana kroz obuke koje su organizovale Regionalna razvojna agencija, Bjelasica, Komovi i Prokletije i Mreža za ruralni razvoj, pri čemu je održano 4 radionica sa blizu(60 učesnika)Treća aktivnost se odnosila na podršku kroz IPARD7 podršku.

¹⁰ Izvor: Izvještaj o radu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

¹¹ Izvor: Nacionalna turistička organizacija Crne Gore

¹² Izvor: Zakon o upravljanju otpadom, usvojen <https://www.gov.me/clanak/vlada-utvrdila-predlog-zakon-o-upravljanju-otpadom>

OPERATIVNI CILJ 3

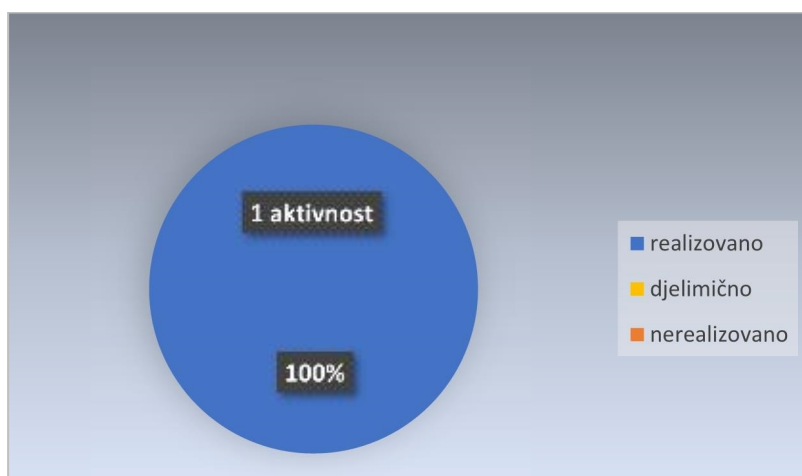
Prikaz 4. Pregled statusa realizacije aktivnosti za Operativni cilj 3 (u %)

Aktivnosti koje su u okviru Operativnog cilja 3 odnose se na unapređenje ponude i podizanje kvaliteta usluga u ruralnom turizmu. Ministarstvo nadležno za turizam je kroz Program podsticajnih mjera za 2024. godinu, odnosno Mjeru II - Unapređenje ponude i podizanje kvaliteta usluga u ruralnom turizmu, pružilo investionu podršku za 32 seoska domaćinstva, od čega je šest domaćinstava gdje su mladi nosioci aktivnosti na gazdinstvu, dok je za energetska efikasnost podržano jedno domaćinstvo. Ministarstvo nadležno za poljoprivredu u 2024. godini, otpočelo je aktivnosti koje se odnose na investicionu podršku – IPARD III i rekonstrukciju infrastrukture u ruralnim područjima – male investicije, dok preostale aktivnosti nijesu realizovane, jer se nijesu stekli svi uslovi što se tiče zakonodavnog okvira koji reguliše ovu oblast.

Imajući u vidu da su izazovi koji su dominantno prepoznati nedovoljno izdvajanje finansijskih sredstava i nedovoljna informisanost javnosti, kada su u pitanju mali projekti, te je neophodno da se obezbijede veća budžetska sredstva i koordiniranim radom sa lokalnim samoupravama radi na transparentnosti javnih poziva. Dok je u cilju povećanja broja korisnika IPARD sredstava, neophodno pojednostaviti proceduru za prijavu za IPARD sredstva i obezbjeđivanje garantnog fonda za buduće aplikante.

OPERATIVNI CILJ 4 - Podizanje nivoa korišćenja EU sredstava								
Indikatori učinka	Početna vrijednost 2023	Prelazna vrijednost 2024	Ostvarena vrijednost 2024	Trend	Prelazna vrijednost 2024	Ciljna vrijednost 2025	Obrazloženje /izazov/ rizik	Aktivnosti na ublažavanje negativnih efekata izazova /rizika
Pomoć u izradi IPARD prijava	0 ¹³	4	17	↑	4	5	Intersovanje za IPARD sredstvima nadmašio sva očekivanja, u toku je evaluacija koja će detaljnije pokazati uspješnost sprovođenja ove mjere.	

U okviru Operativnog cilja 3 predviđena je jedna aktivnost koja se odnosi na IPARD III program, i to na pomoć pri izradi projektne dokumentacije. U toku procesa promocije IPARD programa kao i javnih poziva budućim korisnicima se daje podrška u izradi projekata. Održavaju se radionice u svim opštinama, okrugli stolovi, dani otvorenih vrata, kao i pojedinačni sastanci. Ministarstvo je održalo i radionice za zainteresovane konsultantske kuće kako bi IPARD aplikacije bile što uspješnije ispunjene.

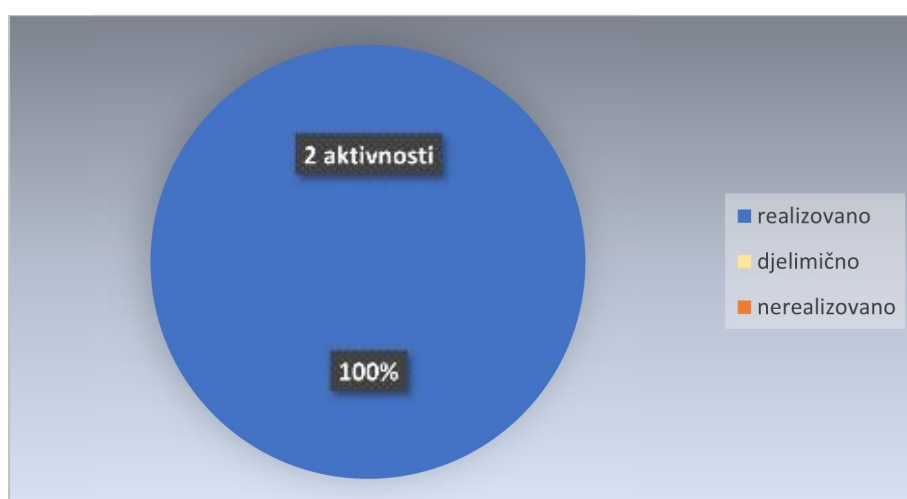
Prikaz 5. Pregled statusa realizacije aktivnosti za Operativni cilj 4 (u %)

Kod ovog operativnog cilja predviđena je jedna aktivnost koja je realizovana. Aktivnost se odnosila na pomoć u izradi IPARD III prijava, tačnije finansiranje istih. Pomoć u izradi IPARD III prijava je realizovana kroz sprovođenje informativne kampanje, koja je organizovana kroz radionice u svim crnogorskim opštinama, a koje je pohađalo oko 800 zainteresovanih aplikanata. Ministarstvo nadležno za poljoprivredu je organizovalo i Dane otvorenih vrata, tako da su svi potencijalni aplikanti imali priliku da prije zvanične predaje dokumentacije, u direktnoj komunikaciji sa nadležnima u Ministarstvu, dobiju dodatne informacije, kako bi se izbjegle naknadne dopune dokumentacije i skratio vremenski period do odobravanja sredstava podrške.

OPERATIVNI CILJ 5 - Digitalizacija i promocija

Indikatori učinka	Početna vrijednost 2023	Prelazna vrijednost 2024	Ostvarena vrijednost 2024	Trend	Ciljna vrijednost 2025	Obrazloženje/ izazov/ rizik	Aktivnosti na ublažavanju negativnih efekata izazova / rizika
Broj domaćinstava koja su obuhvaćena mobilnom aplikacijom	270 ¹⁴	290	327	↑	310	Nedovoljna informisanost o mogućnostima i kanalima promocije i nedovoljna finansijska sredstva.	Obezbijediti veća finansijska sredstva za digitalizaciju.
Broj odrađenih promotivnih kampanja s ciljem promovisanja ruralnog turizma Crne Gore	7 ¹⁵	8	13	↑	9	Nemogućnost adekvatne promocije zbog nedovoljne pokrivenosti internetom velikog dijela područja na kojim se nalaze seoska domaćinstva	Obezbijediti veća finansijska sredstva i organizovati ciljane kampanje.

Indikatori učinka u okviru Operativnog cilja 5 odnose se na digitalizaciju i promociju, odnosno na broj seoskih domaćinstava koja su obuhvaćena aplikacijom pod nazivom “Montenegro Village Explorer” koja je dostupna na Apple store-u i Google play-u i besplatna je za upotrebu, kao i veb-sajt mnevillage.gov.me. Druga aktivnost se odnosila na broj odrađenih promotivnih kampanja s ciljem promovisanja ruralnog turizma Crne Gore. Usled povećane tražnje za ovim vidom turizma, pojačane su i aktivnosti koje se odnose na promociju ruralnog turizma što je za rezultat imalo značajan rast broja turista u ruralnim područjima.

Prikaz 6. Pregled statusa realizacije aktivnosti za Operativni cilj 5 (u %)

¹⁴ Izvor; Ministarstvo turizma www.mnevillage.gov.me

¹⁵ Izvor: Nacionalna turistička organizacija

Ovaj cilj se odnosi bolju primjenu digitalnih alata, u funkciji unapređenja marketinga i vidljivosti seoskih domaćinstava. U okviru ovog operativnog cilja su predviđene dvije aktivnosti koje su realizovane. Prva aktivnost se odnosila na unapređenje mobilne aplikacije i vebajta za ruralni turizam "Montenegro Village Explorer", na crnogorskom, njemačkom i engleskom jeziku. U 2024. godini, aplikacija i sajt su tehnički unaprijeđeni i ažurirani u smislu dopune baze podataka sa seoskim domaćinstvima koja su registrovana po prvi put.

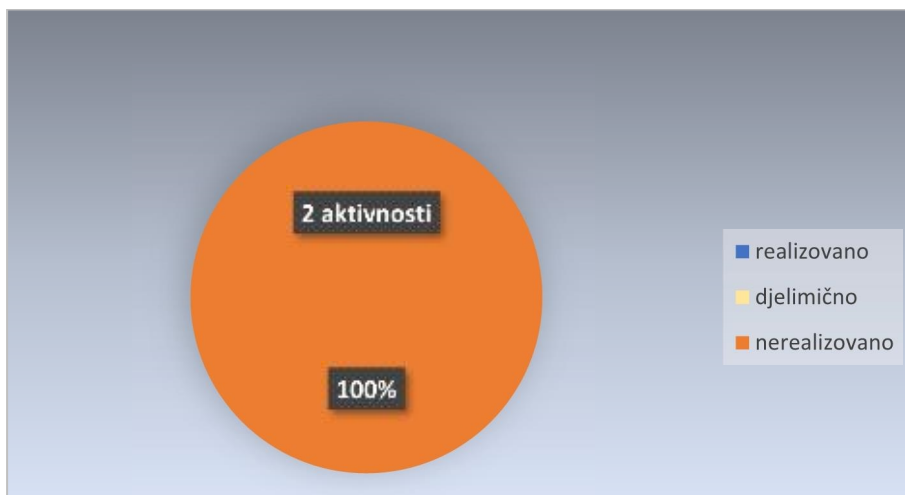
Druga aktivnost se odnosila na promociju ruralnog turizma. Osim aplikacije i sajta, Ministarstvo turizma kroz kampanju „Ruralno, održivo, domaćinski“ krajem 2024. godine organizovalo je nagradni konkurs za najbolje u ruralnom turizmu, i to u četiri kategorije: Najbolje seosko domaćinstvo“, „Najbolje seosko domaćinstvo na katunu“ i „Najbolja seoska domaćica“, „Najbolji mladi seoski domaćin“/„Najbolja mlada seoska domaćica“. Od ukupno 12 nagrađenih 4 nagrade su dobile žene.

Nacionalna turistička organizacija je u okviru svojih aktivnosti promovisala seoska domaćinstva kroz organizaciju posjeta studijskih grupa tokom godine, kao i promocijom na međunarodnim sajmovima turizma.

OPERATIVNI CILJ 6 - Udruživanje							
Indikatori učinka	Početna vrijednost 2023	Prelazna vrijednost 2024	Ostvarena vrijednost 2024	Trend	Ciljna vrijednost 2025	Obrazloženje/izazov/rizik	Aktivnosti na ublažavanju negativnih efekata izazova /rizika
Broj osnovanih udruženja u oblasti ruralnog turizma	0 ¹⁶	0	0		2	Nezainteresovanost pružalaca usluga u seoskim domaćinstvima za ovaj vid zajedničkog djelovanja jer možda ne razumiju u dovoljnoj mjeri koje su obaveze i benefiti navedenog, ali i nedovoljna finansijska sredstva za sprovođenje aktivnosti.	Preporuka za naredni period je da se u saradnji sa lokalnim samoupravama, LTO-ima i Privrednom komorom Crne Gore, organizuju radionice na kojima bi se seoska domaćinstva informisala o mogućnostima i prednostima udruživanja.

Kod Operativnog cilja 6 u cilju jačanja integralnog turističkog proizvoda u ruralnim područjima potrebno je sprovesti aktivnosti koje imaju za cilj unapređenje saradnje, odnosno uspostavljanje različitih tematskih i/ili proizvodnih udruženja, kako bi se podstakao ovakav vid udruživanja i samim tim radilo na jačanju kapaciteta, boljoj koordinaciji, promociji ali i unapređenju kvaliteta usluga. Aktivnosti su započete i njihova puna realizacija se očekuje u narednom periodu, i biće sastavni dio Završnog izvještaja.

¹⁶ Izvor: Ministarstvo turizma

Prikaz 7. Pregled statusa realizacije aktivnosti za Operativni cilj 6 (u %)

U okviru ovog operativnog cilja predviđene su dvije aktivnosti koje nisu realizovane.

Jedna se odnosi na podsticanje udruživanja, čiji je cilj ostvarivanje boljih tržišnih uslova, a samim tim i bolje popunjenosti smještajnih objekata u ruralnom turizmu, a u krajnjem generisanje većih prihoda, dok se druga odnosi na eksternu evaluaciju koja još uvijek nije prispjela za izvještajni period i biće sastavni dio Završnog izvještaja.

*

Razmatrajući implementaciju aktivnosti iz Akcionog plana PRRT za period 2023-2025. godine, može se konstatovati da je realizacija aktivnosti od trenutka usvajanja Programa do kraja 2024. godine tekla zadovoljavajućom dinamikom, uprkos određenim otežavajućim okolnostima, koje su jednim dijelom usporile realizaciju aktivnosti.

Seoska domaćinstva se nalaze u svim djelovima Crne Gore, nude raznovrsne sadržaje i jedinstvenu ponudu u kojoj se reflektuju specifičnosti kraja u kojima se nalaze, zatim raznolike prirodne atrakcije i aktivnosti u prirodi što predstavlja posebnu povoljnost za turiste.

Sagledavajući postojeće stanje u oblasti ovog vida turizma, podržava se vizija Programa razvoja ruralnog turizma, da Crna Gora u predstojećem periodu svojim brendom i autentičnošću ponude bude globalno prepoznata kao razvijena destinacija u oblasti ruralnog turizma.

III - TABELA ZA IZVJEŠTAVANJE PO AKTIVNOSTIMA

STRATEŠKI CILJ: Strateški cilj razvoja ruralnog turizma usmjeren ka razvoju diverzifikovane i autentične ruralne turističke ponude Crne Gore koja će stvoriti osnov za poboljšanje životnog standarda stanovništva u ruralnom području i zaustavljanje depopulacije ruralnih područja.											
Operativni cilj 1:				Prilagođavanje nacionalnog zakonodavstva							
INDIKATORI UČINKA		Početna vrijednost 2023.godina		Prelazna vrijednost 2024. godina		Ostvarena vrijednost 2024. godina		Trend		Ciljna vrijednost 2025. godina	
Indikator učinka br.1 Broj domaćinstava koja se bave ruralnim turizmom		270		290		290				310	
Indikator br.2 Broj fiskalizovanih seoskih domaćinstava		35		40		70				50	
Aktivnost	INDIKATORI REZULTAT A	Institucije odgovorne za sprovođen je aktivnosti	Datum početka	Datum završetka	Status realizacije	Obrazloženje / Novi rok	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/pl anirani izvori finansiranja	Sredstva realizovan a /izvor finansiranj a	Napomena / Preporuke za naredni period sprovođenja		
1.1 Povećanje broja domaćinstava koja se bave ruralnim turizmom	Povećan broj domaćinstav a290	MT	IQ 2024	IVQ 2025	Realizovano	/	Nisu potrebna sredstva	/	/		
1.2 Povećanje broja fiskalizovanih domaćinstava	Povećan broj fiskalizovanih seoskih domaćinstva 40	MT/ Poreska uprava	IQ 2024	IVQ2025	Realizovano	/	Nisu potrebna sredstva	/	/		

Operativni cilj 2:									
INDIKATORI UČINKA		Unapređenje ljudskih resursa			Ciljna vrijednost 2025. godina				
		Početna vrijednost 2023. godina	Prelazna vrijednost 2024. godina	Ostvarena vrijednost 2024. godina	Trend				
Indikator učinka br.1 Broj odobrenih investicija za mlade nosioce (do 40 god.)		11	14	14	↑	16			
Indikator učinka br.2 Broj domaćinstava koja su prošla određene obuke / kurseve		50	70	70	→	80			
Aktivnost	INDIKATORI REZULTAT A i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Datum završetka	Status realizacije	Obrazloženje / Novi rok	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/ planirani izvori finansiranja	Sredstva realizovana / izvor finansiranja	Napomena / Preporuke za naredni period sprovođenja
2.1 Povećanje broja nosilaca/nositeljk i koji se bave ruralnim turizmom	Broj odobrenih investicija za mlade nosioce 17 ¹⁷	MT	IQ 2024	IVQ 2025	Realizovano https://www.gov.me/clanak/javni-poziv-za-podnosenje-zahjteva-za-dobijanje-podrske-za-projekte-iz-oblasti-turizma-za-2024-godinu-3 ¹⁸	/	100.000€	Budžet Crne Gore (MT)	/

2.2 Organizovanje edukacija	Broj održanih edukacija 70 ¹⁹	MT	IQ 2024	IVQ 2025	Realizovano		10.000€	N/A Budžet Crne Gore (MT)	Planirana sredstva nisu utrošena iz razloga što su ovu aktivnost realizovale Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije (RRA) (obuke za primjenu Good Travel Seal sertifikata kao sertifikata za odgovorno i održivo poslovanje u turizmu, obuka za GIAHS zaštitu katuna, obuka za turističke vodiče i dr.). Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj u jugoistočnoj Evropi (SWG) organizovala je obuke koje se odnose na razvoj biznisa u ruralnom turizmu uz upotrebu online alata za promociju i prodaju, kao i unapredjenje kanala prodaje Booking, Airbnb, Tripadvisor. Mreža za ruralni razvoj je organizovala obuke za žene u ruralnim sredinama sjevera Crne Gore, a tiču se sticanja znanja i vještina kroz digitalnu pismenost.
-----------------------------	---	----	------------	-------------	-------------	--	---------	--	--

Operativni cilj 3: Očuvanje nasleđa, podizanje kvaliteta i kvantiteta turističke ponude					
INDIKATORI UČINKA	Polazna vrijednost 2023. godina	Prelazna vrijednost 2024. godina	Ostvarena vrijednost 2024. godina	Trend	Ciljna vrijednost 2025. godina
Broj podržanih malih investicija	16	20	32	↑	25
Broj podržanih investicija u objekte tradicionalne arhitekture	1	2	1	→	3
Broj podržanih investicija u energetske efikasnost	2	3	4	↑	4
Broj projekata ruralnog turizma podržanih mjerom 7 IPARD III programa*	0	45	75	↑	45
Broj projekata obnove ruralne infrastrukture – mali projekti	180	/	178	↓	170
Broj projekata izgradnje/rekonstrukcije ruralne infrastrukture podržanih mjerom 6	0	/	/	↓	20

IPARD III programa*					
Broj projekata kojima je podržano očuvanje starih zanata mjerom 7 IPARD III programa*	0	/	/		25
Broj domaćinstava kojima se dodjeljuje oznaka dodatne ponude**	0	10	3		20
Broj novih lokacija za organizovano sakupljanje otpada	0	1	1		2

Aktivnost	INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucij e odgovor ne za sprovođe nje aktivnost i	Datum početka	Datum završetka	Status realizacije	Obrazloženje / Novi rok	Sredstva planirana za sprovođe nje aktivnost i/ planirani izvori finansira nja	Sredstva realizovan a /izvor finansiranj a	Napomena / Preporuke za naredni period sprovođenja
3.1 Investiciona podrška gazdinstvim a	Broj podržanih gazdinstava 32 (5 žena)	MT	IQ 2024	IVQ 2025	Realizovano https://www.gov.me/dokumenta/f0ba4b60-ae95-	/	100.000€ Budžet Crne Gore	Budžet Crne Gore (MT)	/

					4fdf-843e-8bbac3dafdad				
3.2 Radionice (sticanje dodatnih vještina)	Broj održanih radionica I broj učesnika 8 radionica (120 učesnika)	MT	IQ 2024	IVQ 2025	Realizovano	/	10.000€ Budžet Crne Gore i budžeti drugih subjekata nadležnih za sprovođenje radionica	/	Sredstva nisu utrošena, edukacije su organizovane od strane Regionalne razvojne agencije za Bjelasicu, Komove i Prokletije (RRA) Stalne radne grupe za regionalni ruralni razvoj u jugoistočnoj Evropi (SWG) i Mreže za ruralni razvoj.
3.3 IPARD M7	Broj uspostavljenih zanata 0	MPŠV	IVQ 2023	IVQ 2025	Realizacija u toku	2026-2027	Za implementaciju Mjere 7 IPARD III programom je predviđen o 16,893,333 podrške, od čega 12,670,000 EU, a nacionalno sufinansiranje 4,223,333	0	Zavisno sa dinamikom implementacije Mjere 7, u narednom periodu će se donijeti odluka o raspisivanju novih javnih poziva, konkretno poziva koji finansira zanatsku djelatnost

Operativni cilj: 4 Podizanje nivoa korišćenja EU sredstava									
INDIKATORI UČINKA	Polazna vrijednost 2023. godina	Prelazna vrijednost 2024. godina	Ostvarena vrijednost 2024. godina		Trend		Ciljna vrijednost 2025. godina		
Broj porodičnih gazdinstava koja koriste mjeru 7 IPARD programa	0	17	17		↑		5		
Aktivnost	INDIKATORI REZULTAT A i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje je aktivnosti	Datum početka	Datum završetka	Status realizacije	Obrazloženje / Novi rok	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/ planirani izvori finansiranja	Sredstva realizovana /izvor finansiranja	Napomena / Preporuke za naredni period sprovođenja
4.1 Pomoć u izradi IPARD 7 prijava	Broj korisnika kojima je finansirana IPARD prijava 0	MPŠV	IVQ 2023	IVQ 2025	Realizacija u toku	2026-2027	Za implementaci ju Mjere 7 IPARD III programom je predviđeno 16,893,333 podrške, od čega 12,670,000 EU, a nacionalno sufinansiranje 4,223,333	0	Zavisno sa dinamikom implementacije Mjere 7, u narednom periodu će se donijeti odluka o raspisivanju novih javnih poziva, konkretno poziva koji finansira zanatsku djelatnost

Operativni cilj 5: Digitalizacija i promocija

INDIKATORI UČINKA	Polazna vrijednost 2023.godina	Prelazna vrijednost 2024. godina	Ostvarena vrijednost 2024. godina	Trend	Ciljna vrijednost 2025. godina
Broj domaćinstava koja su obuhvaćena mobilnom aplikacijom	270	327	290	↑	310
Broj odrađenih promotivnih kampanja s ciljem promovisanja ruralnog turizma Crne Gore	7	8	13	↑	9

Aktivnost	INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Instituci je odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Datum završetka	Status realizacije	Obrazloženje /Novi rok	Sredstva planirana za sprovođenje je aktivnosti/ planirani izvori finansiranja	Sredstva realizovana /izvor finansiranja	Napomena / Preporuke za naredni period sprovođenja
5.1 Unapređenje mobilne aplikacije i vebajta za ruralni turizam	Broj seoskih domaćinstava koja su obuhvaćena aplikacijom	MT	IIQ2024	IVQ2025	Realizovano mnevillage.gov.me	II Q 2024 Riječ je o višegodišnjoj kontinuiranoj aktivnosti	17.000€ Budžet Crne Gore	Budžet Crne Gore (MT)	Potrebno je kontinuirano unapređenje aplikacije u narednom periodu. Unapređenje aplikacije podrazumijeva dodavanje novo -registrovanih seoskih domaćinstava, potom značajnih turističkih atrakcija za

						koja će biti realizovana i u 2025. godini, tj. sve do isteka važenja Programa.			svaku opštinu, te analitike, QR kod za aplikaciju i dr.)
5.2 Promocija ruralnog turizma	Broj promotivnih kampanja I drugih promotivnih aktivnosti 12	MT /NTO	IQ2024	IVQ2025	NTOCG je tokom 2024 godine organizovala brojne studijske posjete kako medija tako i turoperatora, u kojima smo uključivali ponudu iz oblasti ruralnog turizma. Studijske posjete kako medija tako i turoperatora, u kojima je uključena ponuda iz oblasti ruralnog turizma. Pored toga, na svim sajmovima generalnog karaktera predstavljena je ponuda iz oblasti ruralnog turizma. https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/novinari-iz-sad-crna-gora-ima-veliki-turisticki-potencijal-za-americko-trziste-2024-11-11	IQ 2024	21,141.97 € na studijske posjete, bez uključenih sponzorstava od strane CG turističke privrede		Prilikom planiranja budžeta za promociju ruralnog turizma potrebno je obezbijediti veća finansijska sredstva.

					https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/influenserke-iz-velike-britanije-i-njemacke-crna-gora-ima-sve-sto-putnik-moze-pozeljeti-2024-11-08 https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/influenserke-iz-njemacke-i-francuske-svaki-danu-crnoj-gori-bio-je-nova-avantura-2024-10-16 https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/novinar-inflight-magazina-avio-kompanije-eurowings-crna-gora-ima-jedinstvenu-ljepotu-koju-je-sve-teze-pronaci-2024-10-04 https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/popularna-francuska-influenserka-o-putovanju-u-cg-ovdje-se-ne-osjecas-kao-gost-vec-kao-prijatelj-2024-09-19				
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

					https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/britanski-novinari-u-cg-preporucujemo-ovu-destinaciju-svima-koji-zele-da-dozive-nesto-jedinstveno-2024-08-02					
					https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/novinarka-iz-australije-crna-gora-nudi-bogate-i-autenticne-dozivljaje-2024-06-14					
					https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/britanski-novinari-u-crnoj-gori-raznolikost-ove-zemlje-je-inspiracija-za-pisanje-2024-05-24					
					https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/francuski-novinari-u-crnoj-gori-uvjerali-smo-se-u-ljepotu-ove-zemlje-2024-06-03					
					https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/belgijski					

					-mediji-u-crnoj-gori-zaslijepljena-sam-ljepotom-vase-zemlje-2024-04-23 https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/crna-gora-na-naslovnici-jednog-od-najcitanijih-turistickih-magazina-u-francuskoj-geo-2024-06-08 https://www.montenegro.travel/me/business/vijesti-i-mediji/vijesti/crna-gora-na-stranicama-prestiznog-njemackog-magazina-kao-jedna-od-najuzbudljivijih-destinacija-u-evropi-2024-08-07				
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Operativni cilj 6: Udruživanje

INDIKATORI UČINKA		Polazna vrijednost 2023. godina	Prelazna vrijednost 2024. godina	Ostvarena vrijednost 2024. godina		Trend		Ciljna vrijednost 2025. godina	
Broj osnovanih udruženja u oblasti ruralnog turizma		0	0	0		↓		2	
Aktivnost	INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenj e aktivnosti	Datum početka	Datum završetka	Status realizacije	Obrazloženje / Novi rok	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/pla nirani izvori finansiranja	Sredstva realizovana /izvor finansiranja	Napomena / Preporuke za naredni period sprovođenja
6.1. Podsticanje udruživanja	Broj osnovanih udruženja 0	MT/Zajednic a opština i PKCG	IQ 2024	IVQ 2025	Nije realizovano	Nijesu stvoreni preduslovi za realizaciju obaveze u prethodnom periodu, pa je neophodno utvrditi novi rok realizacije. IQ 2025	Nisu potrebna sredstva	/	Potrebno je sprovesti aktivnosti na boljem informisanju pružalaca usluga o benefitima udruživanja pružalaca usluga, u pogledu bolje promocije klastera, što treba da rezultira većom vidljivošću i boljom prodajom usluga i proizvoda koje nude seoska domaćinstva.
6.2. Eksterna evaluacija	Raspisivan javni poziv za izradu evaluacije, odabir najpovolnijeg ponuđača	MT	IQ2026	IIQ 2026	Nije dospjelo		5.000,00	Budžet Crne Gore (MT)	Eksterna evaluacija za izvještajni period i biće sastavni dio Završnog izvještaja.

IV Preporuke za naredni period sprovođenja strateškog dokumenta

Prilikom izrade Izvještaja o realizaciji Akcionog plana za 2024. godinu, konstatovane su prepreke / izazovi u realizaciji aktivnosti. One su se uglavnom odnosile na nedovoljnu informisanost ciljane javnosti o programima podrške, zatim savjetodavnoj podršci prilikom pripreme dokumentacije za apliciranje, nedovoljna finansijska sredstva i nedovoljnu promociju seoskih domaćinstava. Kod izazova, takođe, treba navesti udruživanje seoskih domaćinstava, gdje je akcenat na činjenici da je upitno da li pružaoci usluga prepoznaju značaj udruživanja za svoje poslovanje.

Kako bi se sprovođenje Akcionog plana Programa razvoja ruralnog turizma 2023-2025. godine u narednom periodu odvijalo na kvalitetniji način, preporuke po operativnim ciljevima su:

1. **Prilagođavanje nacionalnog zakonodavstva (OC1);** Preduzeti aktivnosti koje se odnose na podizanje nivoa svijesti institucija na državnom i lokalnom nivou o značaju i benefitima razvoja ruralnog turizma, prvenstveno sa aspekta razvoja lokalnih zajednica, a time i države u cjelini, uz unapređenje regulatornog okvira i veće uključivanje žena u procese kreiranja i promovisanja ponude; Kada je u pitanju oporezivanje poslovanja seoskih domaćinstava razmotriti mogućnost adekvatnog modela oporezivanja (npr. paušalno oporezivanje).

Nadležna institucija / partner: Ministarstvo turizma i lokalne samouprave.

2. **Unapređenje ljudskih resursa (OC 2);** Neophodno je organizovanje programa obuke za seoska domaćinstva o standardima ugostiteljstva, marketingu i digitalnim vještinama (npr. upotreba platformi poput Booking.com ili Airbnb). Takođe, važno je odrediti prioritete koji se odnose na poboljšanje putne infrastrukture, označavanje turističkih lokacija i osnovne komunalne infrastrukture (voda, struja, internet) u ruralnim zonama u saradnji sa lokalnim saoppravama;

Nadležna institucija / partner: Ministarstvo turizma i nadležne institucije.

3. **Očuvanje nasleđa, podizanje kvaliteta i kvantiteta turističke ponude (OC3);** Imajući u vidu da su izazovi koji su dominantno prepoznati nedovoljno izdvajanje finansijskih sredstava i nedovoljna informisanost javnosti, kada su u pitanju mali projekti, neophodno je da se razmotri mogućnost da se obezbijede veća budžetska sredstva i koordiniranim radom sa lokalnim samoupravama radi na transparentnosti javnih poziva.

Nadležna institucija / partner: Ministarstvo turizma i nadležne institucije.

4. **Podizanje nivoa korišćenja EU sredstava (OC4);** Za ovaj operativni cilj potrebno je uspostavljanje efikasnog sistema u cilju finansijske podrške ruralnom turizmu sa akcentom na bolju iskorišćenost sredstava iz EU i drugih fondova, uz njihovo usmjeravanje ka ženama kao nositeljicama posla na gazdinstvu. Takođe, treba osmisliti adekvatan model na koji način zadržati mlade na selu.

Nadležna institucija / partner: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede sa nadležnim institucijama.

5. **Digitalizacija i promocija (OC5);** Kod ovog operativnog cilja neophodno je poboljšati postojeće i razviti nove promotivno-marketingne aktivnosti koje bi bile u funkciji podizanja

nivoa prepoznatljivosti Crne Gore kao turističke destinacije ruralnog turizma na međunarodnom tržištu (primjena digitalnog marketinga, integrisanog marketing koncepta i dr.). Takođe, potrebno je obezbijediti veća finansijska sredstva za digitalizaciju i organizovane, ciljane, kampanje.

Nadležna institucija / partner: Ministarstvo turizma, NTO, LTOi

6. **Udruživanje (OC6);** U cilju jačanja integralnog turističkog proizvoda u ruralnim područjima potrebno je sprovesti aktivnosti koje imaju za cilj unapređenje saradnje, odnosno uspostavljanje različitih tematskih i/ili proizvodnih udruženja, kako bi se podstakao ovakav vid udruživanja i samim tim radilo na jačanju kapaciteta, boljoj koordinaciji, promociji ali i unapređenju kvaliteta usluga. Preporuka za naredni period je da se u saradnji sa lokalnim samoupravama, LTO-ima i Privrednom komorom Crne Gore organizuju radionice na kojima bi se seoska domaćinstva informisala o mogućnostima i prednostima udruživanja.

Nadležna institucija / partner: Ministarstvo turizma, Privredna komora i druge nadležne institucije.

Ove preporuke zahtijevaju zajednički napor svih uključenih strana, ali uz dobru organizaciju i posvećenost mogu značajno unaprijediti realizaciju ciljeva Programa, sa posebnim osvrtom na važnost preporuka kroz naredni ciklus planiranja aktivnosti u ovoj javnoj politici, koja ima poseban značaj upravo doprinoseći održivom razvoju ali i ekonomskom osnaživanju ruralnih zajednica.